

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 95 1974

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen, Villavägen 7,
752 36 Uppsala

redogörelse för vad de gjorde och varför de gjorde det.

Gunnar Hansson

Saga-Marianne Norlén och Teut Wallner. *Att datera manuskript. En undersökning av olika dateringsmetoder samt resultatredovisning av ett dateringsexperiment utfört med hjälp av en systematiserad metod för utvärdering av signifikanta handstilsvariabler, demonstrerad på Birger Sjöbergs efterlämnade manuskript.* Almqvist & Wiksell, Sthlm 1973.

I min uppsats »Arvet från Birger Sjöberg» i föreliggande årgång av Samlaren redovisar jag ett påbörjat försök att sortera den stora samlingen av Birger Sjöberg-manuskript som förvaras i Göteborgs U B - c:a 13 000 manusblad, delvis i ett tillstånd av egendomlig förvirring. Självfallet spelar kronologin inom samligen en stor roll; Birger Sjöberg daterade sällan sina opus. Manuskripten efter turnéåret 1923 kan man vanligen placera någorlunda hjälpligt med ledning av pappersorter och stavning. (Skalden började på allvar övergå till nystavning sommaren 1926.) Manus från tidigare år är däremot ofta vanskliga att kronologiskt bestämma, och över huvud skulle en systematisk undersökning av Birger Sjöbergs piktur vara synnerligen önskvärd.

Min bok om skalden, *Lilla Paris' undergång* (1960), var icke av den art att dateringsproblemen stod i centrum; emellertid har jag icke kunnat undgå att göra vissa iakttagelser av förändringar i skaldens piktur. Jag redovisade dem i en bilaga, där jag samtidigt betonade det önskvärda i att »en driven handskriftsexpert bereddes tillfälle att från sina utgångspunkter göra en undersökning» (s. 388).

Efter många år har denna önskan gått i uppfyllelse tack vare ett intressant samarbete mellan litteraturhistorikern Saga-Marianne Norlén och handskriftsexperten Teut Wallner. Deras arbete, utgivet i Acta Universitatis Stockholmiensis, bär huvudtiteln *Att datera manuskript*.

Lektor Norlén har stått för initiativet. Tillsammans med Teut Wallner och tre andra handskriftsforskare har hon inlett ett experiment. Ur Birger Sjöbergs väldiga manuskriptsamlingar framletade hon ett par hundra blad, som var daterade eller som med relativ säkerhet lät sig dateras. Blad dessa utvalde hon ett femtiotal, representerande samtliga kalenderår fr. o. m. 1900 t. o. m. 1928 (ett möjligen också från början av 1929), alltså varje år i skaldens liv från och med hans tidiga ungdom; han var född 1885. Några år är företrädna av flera blad. Denna sammanhängande daterade serie - kallad »Mallen» - överlämnade

hon till skriftexperterna, vilka samtidigt fick mottaga en annan svit av manus från skilda tidpunkter: ett tjugotal *odaterade prov*, vilkas exakta eller ungefärliga datum endast hon själv kände till. Uppgiften i denna första omgång av försöket var att datera proven genom jämförelser med mallen. Någon arbetsmetod behövde denna gång icke redovisas. Resultatet blev för den bäste 18 träffar av 20 möjliga, för de övriga 11 (två med samma antal) och 9. Alltså ett ganska gynnsamt inledande försök.

I nästa omgång arbetade Teut Wallner ensam som handstilsexpert och redovisade i en serie protokoll sin arbetsmetod: han hade sammanställt ett antal bokstavstecken, bokstavskombinationer och kortare ord, som återfanns i samtliga nummer av mallen och i samtliga experimentprov - dock med skiftningar i utformningen; Wallner kallar dem »handstilsvariabler». Mallen är i denna omgång utökad till att omfatta ett sjuttital nummer, några med två blad.

Med stöd av 22 variabler jämför Wallner experimentproven med bladen i mallen, sökande identitet eller nästan identitet för resp. variabel. Han hittar en smidig metod att relativt snabbt kunna begränsa jämförelsen till några få tänkbara texter i mallen för varje experimentnummer. Resultatet blir att han efter noggrant redovisad protokollföring kan utpeka den text i mallen som experimentprovet kommer närmast; stundom angives ett andrahandsalternativ.

Den samlade redovisningen är i boken jämförd med lektor Norléns nyckel (hon kommenterar prov efter prov i ett särskilt avsnitt), med resultat att 18 av 20 visar sig ligga mycket nära de rätta dateringarna. Att ett par missar förekommer är närmast ägnat att öka tillförlitligheten; Birger Sjöbergs piktur skiftar ofta på ett nyckfullt sätt, och fullträffar på alla punkter skulle inte te sig riktigt övertygande.

Teut Wallners utredning, skriven av honom själv, anknutes till faksimiltryck av samtliga blad i mallen (94 sidor) och i experimentproven (24 sidor). Dessa blad i sin tur är ingående kommenterade av Saga-Marianne Norlén, ofta med intressanta uppgifter om textens tillkomst. Det är också hon som håller i trådarna, när det gäller arbetet i dess helhet. I ett inledande kapitel presenterar hon själva dateringsproblemet med skilda tänkbara arbetsvägar. Pikturundersökningen är en av flera och måste kompletteras av andra: undersökning av papper, bläck, maskinskrift (hos Sjöberg relativt sällsynt), stavning, uppgifter i och om texten, vilka stöder en datering etc. Hennes resonemang här synes mig välgörande försiktigt och klokt: man måste räkna med felkällor i alla dessa dateringsmetoder, och skall man vara någorlunda säker bör man ha håll i flera färger. Hon betonar

också skillnaden mellan pikturen i diktutkast, genomförda dikter, brevkoncept, utskrivna brev etc. Med rätta har hon så långt möjligt undvikit brev vid sammanställandet av mall och experimentprov – i breven söker Birger Sjöberg vanligen göra sin piktur läslig för mottagaren; manuskripten före renskrivningen behöver han däremot endast själv kunna tolka. Stavningen som dateringshjälp i Sjöbergs fall tror jag däremot Norlén undervärderar. Det är sant, att den är nyckfull med många återfall sedan han övergått till nystavning 1926, men jag undrar om inte en närmare metodisk granskning skulle kunna ge resultat.

Ett viktigt kapitel i boken har Norlén ägnat de pappersorter av många skilda slag, som Birger Sjöbergs manuskriptsamling uppvisar – olikheterna till stor del betingade av hans arbete på en tidning, som försåg sina anställda med pappersblock av olika typ, växlande år från år. Här finns givetvis ett stöd för datering: har man ett par manus med datum angivet (eller möjligt att sluta sig till) är det åtminstone sannolikt att papper av samma slag kan dateras till samma period. För den uppgift jag själv sysslat med under ett par år: att rekonstruera skingrade manuskript, spelar givetvis pappersorterna en stor roll, inte minst eftersom samma motiv ofta föreligger i skilda varianter. (Min rekonstruktion av motivet »Borddansen», redovisad i min uppsats »Arvet från Birger Sjöberg», bygger delvis på mätning av papperet i två av manus-varianterna).

Lektor Norlén delar upp pappersorterna i grupper (numrerade med bokstäver från A till Ö, delvis med underavdelningar), beskriver dem noga, anger den period då gruppen tycks ha varit aktuell, ger exempel på manus där den förekommer etc. Själv har jag anteckningar av analog art från mina forskningar i Birger Sjöbergs samling under 50-talet. Så långt jag kunnat finna, är hennes uppgifter i huvudsak tillförlitliga.

Något som jag däremot icke kan yttra mig om är Wallners hävdande, att den dateringsmetod som han i boken utvecklar (»en systematiserad metod för utvärdering av signifikanta handstilsvariabler») kan tillämpas även på andra pikturer än Birger Sjöbergs. Går detta att genomföra – även internationellt! – är den självfallet ytterst betydelsefull och bör i varje fall noggrant prövas. Rimligtvis blir emellertid detta en uppgift för handstilsxperten.

Sedd ur Birger Sjöberg-forskningens perspektiv innebär Norléns och Wallners bok en intressant spelöppning. De använder i sin underrubrik uttrycket »dateringsexperiment», och detta är väl det rätta ordet – ett experiment som lockar till fortsatt forskning, men vars betydelse det ännu är för tidigt att profetera om. Man vill se metoden

tillämpad med en bredare mall och med ett rikare antal manus att kronologiskt söka placera. En dylik undersökning antydes också i författarnas planer.

För egen del vill jag se resultatet av detta, innan jag vågar säga mera än det nyss anförda. Gärna skulle jag också vilja pröva Wallners handstilsvariabler en ganska lång tid framåt i den genomgång av Birger Sjöbergs manuskript som jag nu sysslar med. Jag har i skrivande stund samlade både instämmanden och invändningar, men hela frågan är så viktig, att jag vill grunda mina omdömen fastare innan jag återvänder till ämnet.

Gunnar Axberger

Datorn i humanistisk forskning

Datorn i humanistisk forskning har ett par decennier på nacken och det är nu möjligt att få lite perspektiv på utvecklingen. Man tycker sig kunna urskilja tre olika etapper. Under 50-talet arbetade en handfull pionjärer tämligen isolerade och obemärkta. Början av 60-talet kom med ett starkt expansivt skede. Antalet forskare som tagit datorn till hjälp började kunna räknas i hundratal och de blev uppmärksammade av såväl kolleger som en bredare allmänhet. Det nya hjälpmedlet möttes med antingen skepsis eller entusiasm liksom andra teknologiska innovationer. Entusiasterna kunde med all rätt peka på avsevärda framsteg inom vissa områden, men man hyste också på många håll överdrivna förhoppningar om vad som var möjligt att göra med det nya hjälpmedlet. Skeptikerna var naturligtvis till en del tämligen okunniga och onyanserade motståndare till datorn som sådan. Men många menade med rätta att användningsområdena måste bli begränsade och att framstegen många gånger inte stod och väntade bakom hörnet.

Efter det expansiva skedet har en konsolidering skett under 60-talets slut och 70-talets början. Den har bl. a. utmärkts av att man slutit sig samman i projektgrupper eller bildat särskilda institut för datorbaserad forskning. Ett flertal internationella konferenser har hållits och forskningsresultat har presenterats i en rad antologier. Det första stora symposiet för språk- och litteraturforskare hölls i New York 1964 och föredragen därifrån finns samlade i *Literary data processing conference* (New York 1964). Andra antologier av intresse som kom under 60-talet är *The computer and literary style* (Kent, Ohio 1966), *Computers in humanistic research* (Englewood Cliffs 1967), *Automated language processing* (London & Sydney 1967) och *Les machines dans la linguistique* (Prague 1968).